

СУЇЦИДАЛЬНА ПОВЕДІНКА СТУДЕНТІВ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ

Наукові праці МАУП, 2009, вип. 1(20), с. 157–164

Досліджується проблема соціально-психологічних чинників суїцидальної поведінки студентської молоді на прикладі Луганська і Луганської області. Проблема розглядається через призму особливостей життєвого простору особистості.

В історії людства проблема самогубства оцінювалась по-різному — від різкого засудження до визнання самогубства як можливого способу піти із життя, але байдужим ця проблема не може залишати нікого. Кожну хвилину у світі хтось здійснює спробу заповдіяти собі смерть. Ці спроби 60–70 разів у день закінчуються смертю. Однак реальних суїцидів завжди більше.

Термін “суїцид” був уперше введений італійським психологом Г. Дезе у 1947 р. і трактувався як “поведінка з наміром покінчити з життям”. Інтерес до цієї проблеми існував завжди. Однак з кожним роком проблема самогубств набуває все більш глобального характеру, а суїцидальні спроби все частіше стають формою поведінки, до якої схиляється людина в тій чи іншій кризовій ситуації. Сьогодні Україна входить до числа країн з дуже високою кількістю суїцидів.

На сьогодні розвивається науковий напрям — суїцидологія, яка перебуває на стику соціології, психології, медицини, психіатрії, демографії і намагається вивчати причини, мотиви людей, що скоюють такі дії, особливості їхньої особистості, фактори, що утримують їх від такого кроку, індивідуально-психологічні особливості суїцидентів. Особливо вражають і потребують вивчення суїцидальні дії, скоєні підлітками та молоддю. У нашій попередній статті [1] ми розглядали психологічні особливості суїцидальної поведінки студентської молоді, індивідуально-психологічні особливості суїцидентів, але як глибинна проблема самозгубна поведінка не вичерпується тільки проблематикою індивідуально-психологічних особливостей суїцидентів. Велике значення мають також соціальні чинники, які, на нашу думку, значно формують відчуття особи щодо власного

життєвого простору взагалі, що і може призводити до оцінювання його як небезпечного, ненадійного, загрозливого, такого, що викликає занепокоєння з приводу власної безпеки, невпевненість у майбутньому, тривожність та нездатність бачити у кризовій ситуації можливі варіанти виходу. Визначальними чинниками, що призводять до самогубства, вважають психологічні, оскільки суїцид є явищем психологічним. Усі інші чинники (нейрохімічні, соціальні, ідейно-філософські, геокосмічні) діють опосередковано через емоційні переживання, мотивацію людини. Про це пишуть у своїх дослідженнях В. П. Москалець, Ю. Р. Сидорик [6]. Як наголошують автори, тільки збіг цілої низки чинників може спонукати вияв суїцидальної активності особи.

У соціально-філософській та психологічній літературі проблема самогубства розглядалася з різних боків такими дослідниками, як А. Г. Амбрумова, Б. Г. Ананьєв, В. М. Бехтерєв, Н. В. Бородін, А. Л. Галін, А. Ф. Коні, С. В. Конончук, Ц. Л. Короленко, М. Ковач, А. С. Міхлін, В. Г. Мядер, В. А. Тихоненко, О. С. Христюк, Л. М. Шестопалова, К. Юнг, В. Франкл, Ж.-П. Сартр, К. Роджерс, Э. Дюркгейм, З. Фрейд, В. Меннігер, П. Апшель, Ф. Перлз, М. Феррі, Ф. Монтдері, Ч. Ломброзо та ін.

Особливості підліткового та юнацького самогубства досліджували В. Бернацький, А. Н. Волкова, Є. М. Вроно; К. Ф. Герман, Г. І. Гордон, Л. Я. Жезлова, М. М. Ковалевський, Л. Е. Комарова, П. Н. Мілюков, Л. А. Прозоров, І. Сікорський, М. Ф. Феноменов, В. Л. Хайкін, І. Г. Чеснова, Э. А. Чомарян та ін.

У дослідженнях встановлено, що на самогубство впливає низка багатогранних, пов'язаних

між собою факторів. Суїцидальна поведінка має певні особливості, форми вияву, способи здійснення, стадії розвитку, фактори ризику, фактори, що запобігають реалізації такої поведінки. Суїцидальна поведінка має свою специфіку в залежності від впливу таких чинників, як вік людини, її стать, особливості професії, особливості життєвого шляху та характеристики життєвого простору особистості.

Аналізуючи стан проблеми, у нашому попередньому дослідженні [1] ми навели деякі статистичні дані виявів суїцидальної поведінки, спроб, завершених суїцидів різних груп населення. Особливу увагу ми звертали на представленість у виборці суїцидентів людей молодого, студентського віку. Нами з'ясовано, що більше половини випадків суїцидальних спроб скоюють люди від 18 до 33 років. Така тривожна особливість нашого часу, як суїцидальні тенденції у свідомості молоді, потребує пильної уваги науковців до ситуації у суспільстві, у сфері виховання та розвитку молодого покоління, вимагає перегляду засобів впливу, які на сьогодні панують у соціумі.

Вибірку дослідження склали 88 респондентів молодого віку: 44 жінки та 44 чоловіки, які мали суїцидальні спроби та проходили психологічну реабілітацію у спеціальних закладах. Вивчаючи індивідуально-психологічні особливості суїцидентів, можна сказати, що в підвищенні суїцидального ризику вирішальну роль відіграють не окремі якості та особистісні риси, а ступінь гармонійності та цілісності особистості, "узгодженість", гармонійне поєднання її окремих рис, а також зміст морально-етичних установок і системи цінностей. Нами з'ясовано, що існують деякі загальні показники, які статистично збільшують суїцидальні ризики особи за умови їх збігу з іншими деструктивними факторами. Для чоловічої вибірки це депресивність, істероїдність, паранойяльність, високі показники психотизму, нейротизму; демонстративна, збудлива, циклотимічна акцентуації характеру. У жіночій виборці велике значення мають істероїдність, депресивність, психастенія, психопатія, психічна нерівноваженість, високі показники психотизму, нейротизму. Серед акцентуацій характеру в жіночій виборці найбільш суїцидосхильними виявились екзальтована, збудлива та демонстративна акцентуації. Як у чоловічій, так і в жіночій вибірці велике значення мали полярні характеристики емоційної врівноваженості-нерівноваженості та екстраверсії-інтроверсії. Серед студентів, які скоїли спроби самогубства, найбільше виявилось

холериків-екстравертів і меланхоліків-інтровертів. До особистісних характеристик, виявлених у ході клінічних бесід, можна додати наявність афективної логіки, збудливість, категоричність.

З огляду на предмет нашого дослідження, ми використовували наступні методи: аналіз психологічного анамнезу за індивідуальними картками; індивідуальна клінічна бесіда; експериментальне вивчення респондентів за методиками: тест-опитувальник Шмішека, психодіагностичний тест Ямпольського, тест Айзенка, опитувальник Міні-Мульт (С. Хетуей, Дж. Маккінлі, адаптація Ф. Б. Березіна, М. П. Мірошнікова).

У даній статті ми хотіли б з'ясувати значущість соціальних факторів у провокуванні та виявах самогубних тенденцій у поведінці молодих людей.

Як відомо, у різні часи мотивація суїцидальної поведінки трактувалася по-різному. В наукових колах на початку XIX ст. серед причин такої поведінки переважали переконання про обумовленість самогубства патологією психіатричного характеру; на початку XX ст. така впевненість розвіялась і почали переважати міркування про соціальні та соціально-психологічні чинники у мотивації самогубної поведінки. На початку XXI ст. вчені доходять висновку, що природа самогубства пов'язана з поєднаним впливом низки факторів: соціологічних, соціально-психологічних, біохімічних, психологічних, які мають збігатися в умовах тяжких, кризових життєвих ситуацій, що і створює особистісну схильність до суїциду.

Проблему суїцидальної поведінки студентів як явища соціально-психологічного спробуємо розглянути з точки зору особливостей життєвого простору особистості. Людина живе в досить певних умовах природного, соціального та інформаційного оточення. Особливості природного (екологічного), соціального й антропогенного оточення і пов'язаних з цим психічних переживань, внутрішніх станів людини і суспільства такі, що людина не може відмежуватися від існуючих у суспільстві проблем, вони мають безпосереднє відношення до її життя, її переживань та наявних ситуацій, навіть якщо вони спрямовані не на неї особисто. На сьогодні є сенс говорити про екологію життєвого простору сучасної людини. У зміст цього поняття включаємо не тільки віддзеркалення суб'єктом життєдіяльності взаємовідносин зі світом природи, екологічним довкіллям, а більшою мірою здатність людини до адекватного психічного відбиття природного та штучного се-

редовища, власного внутрішнього світу, поведінкових реакцій і станів, рефлексія стосовно місця і ролі людини у біологічному, фізичному, антропогенному, інформаційному світі, а також адекватна саморегуляція такого ставлення людини як суб'єкта життя у широкому розумінні. Існуючі реалії сучасного життя (екологічний стан середовища перебування людини, проблеми війни і миру, ризик зараження небезпечними хворобами, зростання темпу життя та ін.) викликають почуття тривоги й страху, живлять і підтримують невпевненість у завтрашньому дні. Крім того, постійне тривале перебування особистості в умовах деструктивного, негативно насиченого інформаційного простору призводить до того, що психіка людини перебуває у стані підвищеної тривожності, очікування непередбачуваних небезпечних ситуацій. Для розуміння життєвого простору особистості має значення наступне важливе положення, висловлене у дослідженнях Х. Томе: конкретно-історичні умови суттєвим чином детермінують переживання і способи розв'язання життєвих проблем. Особистість є частиною культурно-історичного, суспільно-економічного, космо-біо-екологічного простору, водночас особистість сама великою мірою створює цей простір і не завжди сукупні зусилля та діяльність людей позитивним чином впливають на оточуючий світ.

Індивід перебуває у постійній взаємодії з оточуючим його соціальним світом. Людина весь час щось створює у світі і в результаті такої єдності зі світом одночасно перетворює щось і в собі. Зміни у сфері духовності, ідеологічні впливи, які призводять до уніфікації особистості, звернули увагу світової спільноти на наслідки власної, не досить вираженої соціально-культурної діяльності. Все зростаючий рівень невротизації, швидка зміна стресогенних чинників у сучасному житті призводять до того, що людина, стаючи заручником нею самою створеної системи взаємин, все більше потребує психологічної консультативної допомоги, все частіше допомоги термінової.

Вивчаючи проблему психологічного здоров'я суспільства, З. Фрейд запропонував наступне бачення: суспільство загалом може бути хворим. Розмірковуючи з цього приводу, він запровадив термін "соціальний невроз", що визначає соціальну обумовленість найбільш поширених нервово-психічних розладів. Уражене недосконалістю суспільство відіграє значну роль у виникненні психологічних проблем особистості, у зв'язку з цим вимагає від людини значних адаптаційних можливостей до соціально-економічних, полі-

тичних, соціально-психологічних умов, норм суспільства, а також пристосування існуючих суспільних норм до власних ціннісних систем та установок. Тож, як наголошують Л. Е. Орбан-Лембрик, Н. В. Абдюкова, можна вважати, що суїцид, високий рівень алкоголізму, наркоманії, злочинності — ознаки психосоціальної патології в суспільстві. Вони одночасно є як причиною, так і наслідком соціального стресу [6, 93].

Досліджуючи соціально-психологічні детермінанти суїцидальної поведінки молоді, ми встановили чинники, які явно чи опосередковано впливали на формування самозгубних мотивів у респондентів нашої вибірки.

Розглянемо значущі соціальні чинники, що опосередковують суїцидальну поведінку молоді людини.

Соціологічні чинники. Такі чинники називають суїцидонебезпечними Л. Е. Орбан-Лембрик, Н. В. Абдюкова, В. П. Москалець [6, 85]. До них належать масові настрої, громадська думка, суспільні тенденції, соціокультурні аспекти життя суспільства, які створюють певне тло, на якому відбувається життєдіяльність людей [6, 85]. Ми вважаємо, що в залежності від спрямованості особистості вони діють опосередковано, через панування суспільного настрою та пануючих стереотипів. Що більш стійким і гармонійним є стрижень особистості (що, власне, і є спрямованістю), то більше особистість здатна опиратися неадекватним суспільним віянням, негативним тенденціям, інформаційному тиску. Як правило, кризові періоди розвитку суспільства пов'язані зі збільшенням кількості самогубств, оскільки в умовах надмірних навантажень, проблемних ситуацій та зростання кількості стресових чинників люди, які не здатні їх витримувати тривалий час, часто не можуть знайти відповідь на довічне питання "Що робити?".

Безумовно, не всі, хто зазнає подібних труднощів, схильні до настільки радикального "розв'язання" проблем (що, в принципі, не можна назвати розв'язанням). Серед соціально-психологічних чинників, на які є сенс звернути увагу, можна назвати такі: особливості соціалізації особистості і формування нею власної системи норм і цінностей; особливості міжособистісної взаємодії та спілкування суб'єкта.

Соціалізація як засвоєння соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності, свідчить про розвиток особистості в конкретних культурно-історичних умовах та соціокультурному, ін-

формаційному, економічному оточенні. Однак вплив соціуму і суспільні процеси можуть чинити на особистість не тільки конструктивний, а й деструктивний тиск, провокувати особистість з нестійкими особистісними рисами до неадекватної, невваженої поведінки. Такі особи, як правило, схильні до легковірності, поверховості у стосунках, учинках, що часто навіюються рекламними сюжетами та цінностями.

Як відомо, **особливості міжособистісної взаємодії й комунікативні навички людини** можуть виявлятися в найрізноманітніших формах у сфері спілкування. До них належать такі особливості, як дратівливість, вразливість, схильність до конфліктної поведінки, схильність до самозвинувачень, високий рівень тривожності, як наслідок, сприйняття будь-якої ситуації взаємодії як загрожуючої, небезпечної, невизначеної, від якої невідомо що чекати. У даній ситуації можна говорити про комунікативну неспроможність — “нездатність індивіда виявляти такі комунікативні якості і здібності, які допомагали б йому адекватно сприймати соціально-психологічну реальність” [6, 118]; часто характерною є присутність міжособистісного конфлікту, тобто “наявність суперечності між людьми, яка може викликати глибокі психологічні потрясіння” [6, 118]. Тож за несприятливих умов названі чинники можуть провокувати глибокі психологічні потрясіння особи. Суїцидонебезпечними є і внутрішньоособистісні, і міжособистісні конфлікти (у сім’ї, у стосунках із значущими близькими, родичами; у професійній, навчальній діяльності, у неформальних стосунках із друзями та ін.). Л. Е. Орбан-Лембрик, Н. В. Абдюкова пишуть: “Насиченість сучасного життя конфліктами, своєрідність кожного з них разом із крайніми проявами емоцій і переживань сприяє розвитку неврозів, формуванню неадекватних психологічних захистів і стереотипів поведінки, знижує працездатність, критичність мислення, може викликати стан втрати смислу буття і підштовхнути до суїциду” [6, 120].

Говорячи про комунікативні навички студентської молоді, можна констатувати, що значний відсоток студентів перших курсів мають значні проблеми у сфері організації міжособистісного спілкування: вони не можуть домовлятися, ефективно взаємодіяти між собою у навчальній групі, вирішуючи спільні проблеми; намагаючись з перших днів продемонструвати себе, заявити свою позицію у групі, з метою досягнення певного статусу, рівень домагань явно перевищує реальні до-

сягнення і реально продемонстровані особистісні якості, які могли б наблизити студента до бажаного статусу та авторитету серед одногрупників. При цьому багаторічний досвід засвідчує, що, як правило, у середовищі першокурсників будь-яка робоча (навчальна, організаційна, побутова) проблемна ситуація перетворюється у конфліктну, оскільки учасники взаємодії не здатні вислухати пропозиції сторін, не спроможні до поступок заради спільної користі, а більше налаштовані настоювати на своєму, присутні такі риси, як демонстративність, непоступливість, егоїстичність, навіть пихатість, у переважній більшості діапазон комунікативних прийомів у спілкуванні досить збіднених. І хоча така ситуація у комунікативній сфері студентської молоді до III курсу навчання у вузі змінюється на краще (що свідчить про позитивний вплив освітніх процесів на особистісний розвиток студента, а вже через нього на зростання професійної мотивації), та все ж звертає на себе увагу той факт, що відсоток осіб з несформованою та неадекватною комунікативною й емоційною сферою кожного року приходиться на I курс усе більше й більше. В умовах навантажень і численних стресових факторів нездатність особистості адаптуватися та напрацювати варіанти вдалих копінгових стратегій, нездатність протидіяти ворожим, шкідливим для особистісного розвитку впливам спрацьовує у проблемних ситуаціях як суїцидонебезпечний чинник. **Комерціалізація освіти** розглядається нами як опосередкований чинник суїцидальної поведінки студентської молоді, що допускає до навчання у вузі осіб, не здатних до адаптації, особистісно-незрілих, часто не досить адекватних, загалом тих, хто не зміг би відповідати кваліфікаційним вимогам за умов конкурсу.

Недосконалість комунікативної сфери студентів виявляється ще й у тому, що серед самогубств, скоєних молодими людьми, **група демонстративно-шантажних суїцидів** знаходиться на 2-му місці у переліку всіх причин самогубної поведінки. Наявність демонстративної акцентуації підтверджено у 23,4 % суїцидентів-чоловіків — це тим більше важливо для розуміння їх суїцидальних тенденцій, що для чоловічого психотипу більш характерна тенденція до когнітивного, раціонального типу реагування. Вказана ж демонстративна акцентуація підкреслює емоційну нестабільність, авантюристичність осіб, намагання привернути увагу до себе часто ризикованими, невваженими вчинками. У жіночій вибірці вибору демонстративно-шантажних самогубних

дій сприяють виявлені наступні акцентуації: екзальтована — у 27,3 % осіб, збудлива — у 22,8 %, демонстративна — у 13,6 %, така ж кількість жінок мають тривожну акцентуацію. Особи, які належать до демонстративного типу, прагнуть будь-якою ціною звернути на себе увагу, претендують на оригінальність за відсутності змісту. Отже, демонстративно-шантажні суїциди можна назвати однією з ознак виявів інфантилізму та особистісної незрілості, неповноцінності комунікативної сфери.

Певною соціальною тенденцією є **загальне зниження комунікативної взаємної толерантності людей**. Ми тлумачимо це як загальне зниження культури спілкування у суспільстві, яке певною мірою пропагується низькопробною кіно-і телепродукцією, де брутальність, лайка, грубощі демонструються як взірці крутості, хоробрості та самостійності героя (будь-то чоловік чи жінка). Як наслідок, така демонстрація стає зразком для наслідування у переважній більшості молоді, оскільки не потребує особливих особистісних зусиль для реалізації у поведінці. До того ж брутальність, хамство ніколи в нашому сучасному суспільстві не стають предметом покарання особи, яка скоїла по відношенню до іншої людини неприйнятний вчинок чи когось образила (пригадаємо хоча б поведіння водіїв транспорту, ринкових продавців, молодшого медичного персоналу в лікарні), а безкарність стає основою для ланцюгової реакції. Зниження комунікативної культури виявляється у намаганні окремих осіб самостверджуватися у спілкуванні за рахунок інших, коли найголовнішими та вартими уваги є тільки власні переживання чи невдачі, власний успіх і вміння, самолюбівання особистими рисами та егоїстичність. У переважній більшості осіб спостерігається переважання певного комунікативного і поведінкового “сценарію” реагування: образи, егоцентричність, грубість, спілкування з позиції претензій, упередженість, зосередженість на власній персоні, власних “чеснотах”, відсутність адаптивного реагування на зміну ситуацій взаємодії. Порушення соціальних зв’язків і невдачі у взаємодії, діяльності, відчуженість “значущих близьких”, незбігання власної самооцінки та оцінки інших, як наслідок, тривале перебування в умовах дискомфорту, конфлікту може викликати стійкі деструктивні переживання, невважені вчинки, аж до суїцидальних.

Ми вже називали в якості суїцидонебезпечних низку соціологічних чинників, які виявляються у масових настроях, стереотипах, емоціях, у сус-

пільних установках та ін. Одним із суттєвих факторів, що поширений у сучасному українському суспільстві та відіграє значну роль у формуванні й закріпленні певного сценарію, стилю життя, є **алкогольна та нікотинова пропаганда** як соціально схвалюваний взірець способу життя. Україна посідає перше місце в Європі за кількістю осіб, що палять — таких близько 15 млн. Водночас у світі кількість людей, що палять, неухильно знижується. Відомо, що за останні роки кількість “курців” у США знизилась з 37 до 22 % [7, 17].

Серед студентських суїцидів перше місце займають спроби самогубств в алкогольному чи наркотичному сп’янінні. На нашу думку, це є показником уявлень молодих людей про стиль життя, неможливості побудови і формування власного бачення життєвого ціннісного діапазону, результатом нав’язливої агресивної пропаганди “легкого” бездумного існування, існуючого зараз у засобах масової інформації. Взагалі внесок засобів масової інформації у створення деструктивного життєвого простору особистості, що часом нагадує психологічний тероризм, зрозумілий переважній більшості науковців-психологів, які намагаються про це говорити, донести до суспільства існуючі вкрай тривожні тенденції. Ось що пишуть про це Л. Е. Орбан-Лембрик, Н. В. Абдюкова: “Підбурювання до самогубства навіюється сюжетами творів масового мистецтва, віртуальним співчуттям героєві книги, телепередачі тощо. Прояву неадекватної поведінки (жорстокості, апатії, втрати сенсу життя, самотності, конфліктності та ін.) сприяють вживання алкоголю, наркотиків, токсинів, наслідування “значущого” героя, сцени насильства, моделі самогубства, хибне сприйняття сексуальної реальності тощо” [6, 124].

За допомогою ЗМІ сьогодні пропагуються норми і зразки поведінки у суспільстві, затверджується система соціальних цінностей, моделюються стилі відносин і засвоюються моделі вирішення проблем шляхом введення у дію механізму наслідування, особливо у молоді та підлітків.

Останнім часом ЗМІ перетворилися на зброю масового програмування, бо їх вплив на телеглядачів відбувається не лише на рівні переконання, з використанням логічних аргументів, а й на рівні навіювання, шляхом апеляції до підсвідомих механізмів психіки, вагою свого авторитету, популярності та емоційності.

Поширеність екранного насильства спричиняє його перегляд у великому обсязі. Особливо це стосується молодіжної аудиторії. Низкою ек-

спериментальних досліджень доведено, що перегляд насильства збільшує рівень агресивності поведінки глядача як у короткочасному, так і в довгостроковому плані [8, 330]. У цілому проведені в різних країнах дослідження свідчать, що з появою телебачення зростає кількість вбивств і змінюється ставлення до цінності людського життя. Дуже часто побачене на екрані сприймається значною кількістю невірніваженої аудиторії як керівництво до дії.

За дослідженнями Дж. Гербнера, В. Бельсона, Л. Ірона, Р. Хьюсманн відомо, що на момент закінчення середньої школи дитина переглядає по телебаченню близько 8 тис. сцен з убивствами і 100 тис. інших дій із застосуванням насильства [5, 351]. В опитуванні 208 засуджених кожні дев'ять з десяти відзначали, що способів здійснення протиправних дій вони навчилися з телевізійних кримінальних програм і кінофільмів.

У сучасній культурі, на наш погляд, існують досить специфічні психологічні фактори, що сприяють збільшенню загальної кількості негативних емоцій, що переживаються у вигляді тривожності, страхів, нав'язливих станів, агресії і такі, що одночасно ускладнюють їх психологічну переробку. Ціла низка особливих цінностей та установок, серед яких, наприклад, культ сили та жорстокості, заохочуються і культивуються у соціумі. В результаті ці установки перетворюються у надбання індивідуальної свідомості, створюючи психологічну схильність до емоційних розладів [2].

Якщо людина весь час перебуває в умовах певного за змістом інформаційного оточення, то через певний період часу вона перестає сприймати навіть вкрай деструктивну інформацію як таку, що викликає обурення, моральне відштовхування, неприйнятність. Якщо раніше пияцтво сприймалося як негативне соціальне явище, то зараз рекламою пропагується образ успішного, веселого, щасливого молодика обов'язково з пляшкою пива, ніби тільки так можна досягнути успіху і відчутти душевного приливу сил. Така установка сприймається як типовий сценарій поведінки і через якийсь проміжок часу стає надбанням індивідуальної свідомості, частиною власної ціннісної системи, не дає можливості сформулювати якісь відмінні від стереотипу форми організації власного дозвілля.

Надмірна частота і тривалість деструктивних телевізійних програм підтверджується і самими телевізійниками. Журналісти газети "Комсомольська правда в Україні" вирішили дослідити всього лише один день у вітчизняному телепро-

сторі на предмет вмісту деструктивної інформації. Впродовж 17 жовтня 2002 р. (буденний день), якщо аналізувати програми п'яти центральних каналів, було продемонстровано 160 бійок, 202 убивства, 6 пограбувань, 10 статевих актів, 66 сцен пиятики, 49 випадків брутальної лайки, 302 епізоди негативних інформаційних новин [4].

Впливу телевізійних переглядів на зростання рівня тривожності у підлітків присвячена наша окрема публікація [2].

Загалом можемо констатувати, що цінності, настанови, взірці поведінки, які декларуються з екрану, є досить сумнівного морального змісту, але оскільки для впливу на глядача засобами масової інформації використовується велика кількість різноманітних методів впливу та засобів маніпулювання, серед яких навіювання, зараження, стереотипи, переконання, апеляція до авторитету, емоцій, підсвідомих механізмів особистості, то для молодого людини це стає підґрунтям для оцінювання себе та інших, самоідентифікації та побудови життєвої перспективи, засобом формування установок щодо образу успішної людини.

Переважаання негативу в інформаційному просторі, тривале перебування особистості в таких умовах призводить до того, що психіка людини перебуває у стані підвищеної тривожності, очікуванні непередбачуваних ситуацій, у стані стійкої екопсихологічної напруженості, що може бути чинниками, які проковкують суїцид.

Перелічені реалії життя викликають почуття тривоги й страху, живлять і підтримують невпевненість у завтрашньому дні. **Песимістична установка** підкріплюється постійно існуючими в суспільстві негативними подіями і ситуаціями, тобто формується песимістична установка у свідомості. На основі попереднього досвіду людини така установка закріплюється на свідомому та підсвідомому рівнях і в подальшому починає активно регулювати поведінку особистості. Така позиція є характерною для молодих суїцидентів, серед нашої вибірки відверто песимістичні настрої притаманні 87 % осіб. Безумовно, у проблемних життєвих обставинах такі настрої упевнюють людину в безвихідності, у зневірі в позитивних змінах у житті.

Формуванню суїцидальних тенденцій у поведінці сприяє такий чинник, як **самотність**, оскільки це є виявом неможливості людини порозумітися з іншими людьми, бути зрозумілою для інших, здатною до контактів, а тому вона відчуває глибоку психологічну кризу, яка може стати причиною самогубства. В результаті співбесід з

респондентами та спостережень у ході реабілітаційних заходів з'ясовано, що серед 100 % чоловічої вибірки одруженими були 22,7 %, 9 % з них мали дітей, 77,3 % були самотніми, 17,65 % були розлучені. Серед жінок — 13,6 % були заміжні (у двох є дитина), усі інші 86,4 % — самотні.

Для нашої соціально-економічної дійсності типово характерним суїцидогенним чинником є **скрутне матеріальне становище**. З нашої вибірки всі піддослідні навчаються, серед чоловіків 31,8 % паралельно працюють, а серед жінок — 18,2 %. Під час розмови переважна кількість суїцидентів скаржилась на економічну нестабільність, адже вона породжує проблеми, пов'язані з їжею, одягом, житлом, забезпеченням певного рівня організації життєдіяльності. Майбутнє здається невизначеним, а самогубство розглядається як рішення ситуаційної дилеми.

Таким чином, у результаті проведеного дослідження встановлено низку соціально-психологічних чинників, що можуть за певних умов спровокувати суїцидальну поведінку молодого людини:

- **негативно забарвлений життєвий простір** особистості. Психологічна екологічність життєвого простору є такою, що ситуації, які виникають, переживання, що супроводжують людину, не дають можливості позитивного сприйняття оточуючого світу. Насиченість негативними переживаннями, фактори, що спричиняють виникнення тривожності, страху, невпевненості у майбутньому, впливають на здатність молодого людини швидко й адаптивно реагувати на них. Такий суїцидогенний чинник вимагає від людини значних адаптаційних можливостей до соціально-економічних, політичних, соціально-психологічних умов, норм суспільства, а також пристосування існуючих суспільних норм до власних ціннісних систем та установок, формування адекватних копінгових стратегій;

- **суспільні тенденції, соціокультурні аспекти життя суспільства** — система цінностей, взаємин і настроїв у суспільстві, на тлі яких розгортається життя людини. Якщо в цій системі людина — не найголовніша цінність, а спрямованість особистості як головний внутрішній стрижень не відзначається стійкістю, цілісністю та гармонійністю, це може, врешті-решт, призвести особистість до суїциду;

- **соціальна напруженість** (вона може бути однією з характеристик життєвого простору особистості) — соціальні зміни, невизначеність, підвищена політизація, незадоволення суспільною ситуацією, високий рівень злочинності, без-

законня, відсутність порядку та стабільності — таке тло чинить деструктивний тиск, провокуючи особистість з нестійкими особистісними рисами до неадекватної, невваженої поведінки;

- **соціалізація особистості** — від такого процесу засвоєння соціальних норм, цінностей, суспільного досвіду, соціальних ролей та формування власних названих характеристик, необхідних для адаптації в соціумі, залежить розвиток особистості в конкретних культурно-історичних умовах. Проблема соціалізації особистості часто призводить до соціально-психологічної дезадаптації, що може виступати як суїцидонебезпечний чинник;

- **особливості міжособистісної взаємодії та комунікативні навички людини, вміння спілкуватися**. Людина — істота соціальна, тому її комунікативні здатності дають їй можливість почуватися комфортно в людській спільноті. Нездатність встановлювати позитивні стосунки між людьми, наявність досить постійних суперечностей у взаєминах, що стає причиною як для міжособистісних, так і для внутрішньоособистісних конфліктів, якщо все це стає характерною особливістю життя людини, то в кризові моменти життя це може призвести до виникнення суїцидонебезпечних мотивів у поведінці людини;

- **демонстративно-шантажні та насильницькі суїциди** як вияви інфантілізму та особистісної незрілості молодих людей;

- **загальне зниження взаємної толерантності людей;**

- **песимістична налаштованість у ставленні до життя;**

- **самотність** як соціально-психологічне явище, що на сьогодні набуло широкого поширення в соціумі — відчуття суб'єктивної ізольованості серед великої кількості людей, яким ти байдужий, неможливість знайти взаєморозуміння, близьких та емоційно теплих стосунків;

- **вплив засобів масової інформації, телебачення, рекламної продукції**, на нашу думку, є одним з основних чинників невротизації психіки — потужний інформаційний тиск з переважанням тривожної, негативної інформації, агресивна алкогольна та нікотинова пропаганда створюють підґрунтя для побудови певного життєвого сценарію, а в даному інформаційному контексті він не може бути позитивним.

Важливо відзначити, що на сучасному етапі розвитку нашого інформаційного та телевізійного простору виникає нагальна необхідність внести суттєві корективи до змісту інформації, що

лунає щохвилино і проникає постійним потоком у свідомість громадян. Складається враження, що життя людей проходить в умовах тотального психологічного тероризму у вигляді інформації деструктивного характеру. Світ сприймається як непридатний, ворожий для життя. Для психіки, що розвивається, це є вкрай негативним фактором впливу. Тому якщо ми хочемо виростити психічно здорову націю, питання змісту інформаційних потоків має вирішуватися на національному державницькому рівні (попри чийсь приватні фінансові інтереси) з наданням пріоритетів духовним, моральним, національним цінностям, гуманізації життєвого простору;

• **соціально-економічні умови** (проблеми особистості, пов'язані з економічною нестабільністю в країні; фінансова неспроможність, скрутне матеріальне становище, невпевненість у завтрашньому дні; нагнітання тривожності, пов'язаної з постійними змінами ситуації в політикумі та економіці, що призводить до відсутності стабільності та втрати почуття справедливості й порядку).

Суїцидальна поведінка молодого людини — це деструктивний спосіб виходу та реагування на кризові ситуації в житті, тож зусилля психологічної науки у роботі з молоддю мають бути спрямовані на формування у молодого людини здатності

до адекватної адаптації у складних соціально-психологічних умовах, на формування цілісної та гармонійної внутрішньої організації.

Література

1. Баришева О. І. Психологічні особливості суїцидальної поведінки студентської молоді // Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Сер. № 12: Психологічні науки. — 2008. — № 46.
2. Баришева О. І. Психологічний аналіз глядацького вибору підлітка та пов'язаного з телепереглядами розвитку тривожності // Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Сер. № 12: Психологічні науки. — 2006. — № 15 (39). — С.133–140.
3. Ганзін І. Проблеми суїцидальної поведінки // Довіра і надія: Інформ.-метод. бюл. / Упоряд. і відп. за вип. Н. О. Мостіпан. — 1996. — № 4. — С. 26–30.
4. "Комсомольская правда в Украине". — 2002. — 25 окт.
5. Майерс Д. Социальная психология. Интенсивный курс. — СПб., 2000. — 512 с.
6. Психология суициду: Посібник / За ред. В. П. Москальця. — К.: Академвидав, 2004. — 288 с.
7. Социальный фактор курения // Открытия и гипотезы. — 2008. — № 8. — С.17.
8. Харрис Р. Психология массовых коммуникаций. — СПб., 2003. — 448 с.

Розглянуто соціально-психологічні чинники суїцидальної поведінки студентської молоді на прикладі Луганська та Луганської області. Проблема розглядається через призму особливостей життєвого простору особистості. Особлива увага приділяється соціально-психологічним чинникам суїцидальної поведінки студентської молоді, зокрема це негативно забарвлений життєвий простір, соціальна напруженість, особливості комунікативної сфери, інфантилізм та особистісна незрілість молодих людей, вплив ЗМІ та ін.

Рассмотрены социально-психологические факторы суицидального поведения студенческой молодежи на примере Луганска и Луганской области. Проблема рассматривается через призму особенностей жизненного пространства личности. Особое внимание уделяется социально-психологическим факторам суицидального поведения студенческой молодежи, в частности это негативно насыщенное жизненное пространство, социальная напряженность, особенности коммуникативной сферы, инфантилизм и личностная незрелость молодых людей, влияние СМИ и др.

The article tells us about a problem of suicide of students. Analysis of situation in Lugansk city and Lugansk region. The problem of suicide of students is a index living space personality.

Надійшла 16 січня 2009 р.